

Sveavägen 59
Box 350, SE-101 26 Stockholm, Sweden

Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas och transpersoners rättigheter
The Swedish federation for Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender Rights
Member of The International Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender and
Intersex Association (ILGA)

Förbundskansli
+46 8 50 162 900
forbund@rfsl.se

RFSL Info & Media AB
+46 8 50 162 910
komut@rfsl.se
www.rfsl.se

Fax
+46 8 50 162 999

Webb
www.rfsl.se

REMISSYTTRANDE
2013-01-16

Socialdepartementet

Avskaffande av steriliseringskrav som villkor för ändrad könstillhörighet Ds 2012:46

RFSL (Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas och transpersoners rättigheter) har beretts tillfälle att yttra sig över promemorian *Avskaffande av steriliseringskrav som villkor för ändrad könstillhörighet* (Ds 2012:46). RFSL lämnar härmed följande synpunkter.

Inledning

RFSL välkomnar de föreslagna ändringarna i *Lagen om fastställande av könstillhörighet i vissa fall* (1972:119), där steriliseringskravet avskaffas, samt förslaget till lag (2009:400) om ändring i offentlighets- och sekretesslagen. RFSL har arbetat för att steriliseringskravet ska avskaffas i många år och ser fram emot att detta nu äntligen förändras i lagtext.

I Kammarrättens dom från 19 december 2012 fastslås att steriliseringskravet strider mot förbudet mot påtvingat kroppsligt ingrepp i 2 kap. 6 § Regeringsformen, artiklarna 8 samt 14 i Europakonventionen om rätten till skydd för privat- och familjeliv samt förbudet mot diskriminering. Ändringen i lagen får följaktligen karaktären av en ren konsekvensändring när domslutet nu är på plats. Lagändringen är naturligtvis mycket välkommen, men RFSL beklagar ändå att lagstiftaren fått se sig omsprungna av rättsväsendet.

Utredaren har haft i uppgift att kartlägga vilka andra lagar som kunde påverkas av att steriliseringskravet skulle avskaffas. I bland annat riksdagsdebatten som föregick omröstningen i juni 2012 gällande proposition 2011/12:142 *Ändrad könstillhörighet* och i uppdragsbeskrivningen till utredaren nämns särskilt *Föräldrabalken*. I den nu framlagda utredningen föreslås endast en annan lagförändring, i offentlighets- och sekretesslagen. Övrig lag föreslås tolkas analogt. RFSL framförde redan under den debatt som ledde fram till proposition 2011/12:142 som sin uppfattning att berörda lagar kunde tolkas analogt och att fördröjningen av borttagandet av steriliseringskravet inte var nödvändig, men att det naturligtvis fanns lagar där lagstiftaren nu hade

möjlighet att genomföra förbättringar för den berörda gruppen. Så är nu inte fallet i den framlagda utredningen. RFSL beklagar därför att borttagandet av steriliseringskravet har dragit ut på tiden i onödan, utan att, med ett undantag, några andra för den berörda gruppen förbättrande lagändringar nu föreslås genomföras. Vilka dessa andra lagändringar är utvecklas nedan, där *Lagen om fastställande av könstillhörighet i vissa fall* också gås igenom i stort sett i sin helhet. RFSL har i övrigt valt att kommentera *Föräldrabalken* och *Lagen om genetisk integritet*. RFSL vill dock understryka att dessa övriga lagändringar inte får leda till en ytterligare fördröjning av borttagandet av steriliseringskravet. Vi tillstyrker förslaget att denna förändring ska ske 1 juli 2013, och ser samtidigt fram emot skyndsamma förändringar av övriga lagutrymmen.

§ 1, punkt 1-4, lagen om fastställande av könstillhörighet

1 §

En person ska efter egen ansökan få fastställt att han eller hon har en annan könstillhörighet än den som framgår av folkbokföringen, om han eller hon

- 1. sedan en lång tid upplever att han eller hon tillhör det andra könet,*
- 2. sedan en tid uppträder i enlighet med denna könsidentitet,*
- 3. måste antas komma att leva i denna könsidentitet även i framtiden,*
- 4. har fyllt arton år.*

(...)

En ansökan enligt första stycket får bifallas även om sökanden har beviljats ändrad könstillhörighet med stöd av 2 §.

RFSL vill ta tillfället i akt att lyfta vikten av att också 1 § punkt 1-4 får en snar översyn. RFSL är medvetna om att de inte har varit föremål för utredning i de i detta sammanhang föreslagna förändringarna av lagen, men vill ändå påpeka de uppenbara problem som finns med skrivningarna.

Genom proposition 2011/12:142 förändrades skrivningarna i lagens punkt 1-3 från bland annat ”sedan ungdomen” till ”lång tid”, och från ”avsevärd tid” till ”en tid”. RFSL anser att dessa skrivningar är mer inkluderande, vilket är positivt. Dock vill vi påpeka att vi i grunden anser att dessa punkter inte borde återfinnas i lagtext alls. De tar inte sin utgångspunkt i människors rätt till juridiskt erkännande av sin könsidentitet på det sätt som är önskvärt i modern lagstiftning. Som jämförelse vill RFSL särskilt nämna den argentinska lagstiftningen på området vars tredje paragraf i svensk fri översättning lyder: ”Alla personer kan begära att deras registrerade könstillhörighet ska ändras, liksom det registrerade namnet och bilden på id-kort, närhelst dessa registrerade uppgifter inte överensstämmer med personens självdefinierade könsidentitet.”

RFSL arbetar för att åldersgränsen på 18 år, vilken fastställs i lagens 1 §, punkt 4, ska tas bort ur lagtexten så att även personer under 18 år ska kunna ändra juridisk könstillhörighet och menar att denna åtgärd vore av stort värde för

unga transidentifierade. Unga transpersoner är en mycket utsatt grupp när det gäller risk för psykisk ohälsa, vilket framkom bland annat i Ungdomsstyrelsens rapport *Hon, hen, han*. Detta beror ytterst på den transfobi som finns i samhället. Att ytterligare försvåra unga transpersoners vardag genom att omöjliggöra ändringar av den juridiska könstillhörigheten är enligt RFSL inte försvarbart. Det finns många tillfällen i en ungdoms liv då det juridiska könet exponeras. Under skoltiden delger elever sina personnummer och då också sin juridiska könstillhörighet till lärare och annan skolpersonal. Detta moment innebär att en måste komma ut med sin identitet som transidentifierad, vilket gör att en då också riskerar trakasserier, ifrågasättanden eller oro för sådana konsekvenser. En möjlighet att kunna ändra juridisk könstillhörighet skulle ge dessa ungdomar möjlighet att leva friare med lägre risk att bli utsatta för diskriminering eller trakasserier och i förlängningen lägre risk för psykisk ohälsa.

Ett i debatten hört argument för att inte låta omyndiga personer ändra könstillhörighet är att barn och ungdomar inte kan vara säkra på sin könsidentitet. Internationellt och i Sverige behandlar dock sjukvården ungdomar från ungefär 16 års ålder med könshormoner så att en önskad könsutveckling kan ta vid. Då bedöms alltså ungdomarna enligt sjukvården vara så säkra på sin könsidentitet så att en behandling inleds vars effekter inte helt går tillbaka om den avbryts. Att ändra juridisk könstillhörighet är till skillnad från hormonbehandling en åtgärd som inte har några kvarstående effekter alls, utan den skulle kunna ändras tillbaka om det visade sig att personens könsidentitet inte fortsätter vara den som den var under ungdomstiden. Då åtgärden inte har några oåterkalleliga effekter men däremot flera positiva konsekvenser för ungdomen i fråga bör barn och ungdomar i alla åldrar kunna ändra könstillhörighet. Vad gäller omyndiga personers rätt att själva besluta om saker som rör den egna personen finns principer i *Föräldrabalken* som RFSL anser kan användas också i fall som detta. En rättslig princip är att hänsyn ska tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad. I praktiken fästs stor vikt vid barnets vilja från 12 års ålder och den blir ofta avgörande vid 16 års ålder (då barn också enligt gällande rätt uppnår viss rättshandlingsförmåga). Vid denna ålder brukar barnets vilja, när det rör beslut som gäller barnets person, vara i princip avgörande inom många områden. Även enligt Barnkonventionens 12 § har ett barn rätt att uttrycka sina åsikter och få dem beaktade i frågor som rör denne, med hänsyn tagen till barnets ålder och mognad. RFSL anser att dessa rättsliga principer kring barnets möjligheter och förmåga att inta rättshandlingar för att få inflytande över sitt eget liv bör gälla även i frågan om ändrad könstillhörighet.

§ 2 lagen om fastställande av könstillhörighet

2 §

En person ska efter ansökan få fastställt att han eller hon har en annan könstillhörighet än den som framgår av folkbokföringen, om

1. han eller hon har en medfödd avvikelse i könsutvecklingen, och
2. en ändring av könstillhörigheten är
 - a) förenlig med utvecklingen av könsidentiteten, och
 - b) mest förenlig med sökandens kroppsliga tillstånd.

Avser en ansökan enligt första stycket någon som har fyllt arton år, görs ansökan av honom eller henne själv. Detsamma gäller för den som är yngre än arton år men som inte står under någon annans vårdnad. I övriga fall görs ansökan av vårdnadshavaren.

Avser ansökan ett barn som har fyllt tolv år, ska barnet lämna sitt samtycke. Även om samtycke inte behövs, ska hänsyn tas till barnets vilja med beaktande av dess ålder och mognad.

Den skrivning i § 2 i könstillhörighetslagen som berör personer med ”medfödda avvikelser i könsutvecklingen” nämns kort i promemorian (sid. 25). Enligt § 2 i könstillhörighetslagen kan dessa personer ändra sin juridiska könstillhörighet om denna ändring är förenlig med utvecklingen av könsidentiteten samt förenlig med sökandens kroppsliga tillstånd. Paragrafen var från början till för att kunna ändra könstillhörighet för barn som fått ett kön tilldelat vid födseln som snart visade sig vara en felbedömning. Den var aldrig menad att användas för vuxna sökande. En myndig person som önskar ändra juridisk könstillhörighet och faller in under denna paragraf kommer få en mycket hårdare bedömning än någon som söker enligt första paragrafen.

RFSL menar att ingen annan kan bedöma om könsidentiteten är samstämmig med den önskade könstillhörigheten. Svaret på denna fråga kan endast personen själv ge och uppgiften är helt onödig att skriva in i lagtexten. Vidare anser vi att kravet att könstillhörigheten ska vara förenlig med kroppens utseende är rent kontraproduktivt och liknar det steriliseringskrav som fram till nu de som sökt enligt § 1 utsatts för.

Personer som vid födseln blivit tilldelade ett kön som de inte önskar fortsätta leva med önskar ibland också att korrigera kroppens utseende, men det kan inte vara ett lagkrav att tvingas till sådana ingrepp som strider mot förbudet mot påtvingat kroppsligt ingrepp i 2 kap. 6 § Regeringsformen.

RFSL anser att alla människor har rätt till kroppslig autonomi och förordar därför att § 2, punkt 2, ska avlägsnas i sin helhet från lagen.

§ 3 lagen om fastställande av könstillhörighet

3 §

En ansökan om fastställelse enligt 1 eller 2 § får bifallas endast om sökanden är folkbokförd i Sverige.

Ansökan får inte bifallas om sökanden är registrerad partner.

3 a §

En dom eller ett beslut om att en person har ändrad könstillhörighet, som har meddelats av en utländsk domstol eller myndighet och som har vunnit laga kraft, gäller i Sverige, om personen när domen eller beslutet meddelades var medborgare i det andra landet eller bosatt där.

Det är inte rimligt att den positiva förändring som införandet av en könsneutral äktenskapslagstiftning den 1 maj 2009 innebar, i samband med vilket det inte längre går att ingå registrerat partnerskap, ska leda till den orimliga konsekvens som här är fallet. Även en person som är, och önskar fortsätta vara registrerad partner, ska kunna lämna in en ansökan om fastställelse av ändrad könstillhörighet. RFSL anser därför att § 3 andra stycket ska avlägsnas.

§ 4 lagen om fastställande av könstillhörighet

4 §

I samband med ansökan om fastställelse enligt 1 eller 2 § får tillstånd ges till att ingrepp görs i könsorganen i syfte att göra dem mer lika det andra könets. Tillstånd får ges endast om förutsättningarna för fastställelse är uppfyllda.

Bestämmelserna i 2 § andra och tredje styckena gäller i tillämpliga delar.

4 a §

I samband med ansökan om fastställelse enligt 1 § får tillstånd ges till att könskörtlarna avlägsnas, om förutsättningarna för fastställelse i 1 § första stycket 1–4 är uppfyllda.

När en ansökan om fastställelse enligt 1 eller 2 § har bifallits får den som beslutet avser efter egen ansökan ges tillstånd till att könskörtlarna avlägsnas.

Om sökanden inte har fyllt tjugotre år får tillstånd ges endast om det finns synnerliga skäl.

RFSL anser att tillståndskravet för ingrepp är föråldrat och bör utgå. Kravet på tillstånd kränker individens rätt till självbestämmande och rätt att fatta egna beslut. I de fall personer genomgår könskorrigering operationer utanför Sverige krävs inget tillstånd och på samma sätt som i de fallen är den som genomgår dessa ingrepp i Sverige fullt kapabel att fatta beslut tillsammans med sin behandlande läkare. Att därutöver behålla en högre åldersgräns för könskorrigering kirurgi än för juridiskt byte av kön är inte rimligt. Lagens §§ 4 och 4a bör således utgå ur gällande lagtext.

§ 5 lagen om fastställande av könstillhörighet

5 § Ansökningar enligt 1, 2, 4 och 4 a §§ prövas av Socialstyrelsen.

RFSL vill framhålla att Socialstyrelsen i sin utredning *Transsexuella och övriga personer med könsidentitetsstörningar - Rättsliga villkor för fastställelse av könstillhörighet samt vård och stöd* förordar att handläggningen av ansökningar om byte av juridisk könstillhörighet i fortsättningen bör flyttas från Socialstyrelsens råd för

vissa rättsliga, sociala och medicinska frågor till dess Enhet för Regler och Tillstånd och att en rent rättslig prövning görs av ansökningarna. RFSL förutsätter att så kommer att ske.

§ 7 lagen om fastställande av könstillhörighet

7 §

Den som har tagit befattning med ärende enligt denna lag får inte obehörigen röja vad han eller hon därvid har erfarit om en enskilds personliga förhållanden.

I det allmännas verksamhet tillämpas i stället bestämmelserna i offentlighets- och sekretesslagen.

Skyddet för de personer som ändrar sin juridiska könstillhörighet uppvisar fortfarande avsevärda brister när det gäller skyddet för känsliga personuppgifter. Även om de flesta som ändrar personnummer erbjuds att få sekretesskydda sina personuppgifter saknas fullständigt skydd för tidigare personuppgifter. Problemet förstärks av att Skatteverket via SPAR säljer uppgifter ur folkbokföringsregistret till myndigheter, företag med flera och att dessa sällan uppdateras vilket gör att äldre personuppgifter som skulle avregistreras ligger kvar onödigt länge.

Nuvarande former för sekretesskydd av personuppgifter innebär ett onödigt starkt ingrepp i den sökandes privatliv när målet faktiskt är att skydda de äldre personuppgifterna för att missbrukas. I Norge är alla uppgifter i dessa sammanhang strängt sekretesskyddade och i den tyska *Transsexuellengesetz* (TSG) finns ett liknande utökat skydd som har företräde framför annan lagstiftning och som ställer varje form av efterforskning kring personens tidigare personuppgifter under straffansvar.

RFSL förordar att lagstiftaren snarast ser över bristerna i skyddet av känsliga personuppgifter för de som byter juridisk könstillhörighet och därmed byter personnummer.

§ 8 lagen om fastställande av könstillhörighet

8 §

Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet utför ingrepp enligt 4 eller 4 a § på en person som inte har fått tillstånd till ett sådant ingrepp, döms till böter eller fängelse i högst sex månader. Till ansvar enligt denna bestämmelse ska inte dömas om gärningen är belagd med straff i brottbalken.

Då RFSL förordar att tillståndskravet för ingrepp i könsorganen avskaffas, menar vi att § 8 i sin helhet också bör avlägsnas från lagen.

Förändringar i andra lagutrymmen

Embryodonation

Då sterilisering försvinner som ett krav för att ändra juridisk könstillhörighet får personer som genomgår denna process möjlighet att spara könsceller med sjukvårdens hjälp – eller att helt enkelt inte genomgå några operationer som avlägsnar dessa ur kroppen. För personer som har spermier kan detta redan med nuvarande lagstiftning leda till att en kan få barn som bär ens genetiska arv. För en person med ägg krävs dock fler ändringar av rådande lagstiftning för att dessa könsceller ska kunna ge upphov till några barn om personen själv inte kan eller vill bli gravid. I *Lagen om genetisk integritet* (2006:351) anges under vilka omständigheter befruktning utanför kroppen får ske. Enligt 7 kap. 3 § anges att ”om ägget inte är kvinnans eget, skall ägget ha befruktats av makens eller sambons spermier”. RFSL utgår i och för sig ifrån att denna skrivning kan tolkas analogt så att beteckningen ”kvinna” också kan läsas som ”man”, då lagen nu tillåter att män har ägg. Men vi kan konstatera att detta förbud mot embryodonation omöjliggör för en stor grupp berörda personer att kunna bli föräldrar på det sätt de själva önskar. RFSL förordar därför att detta förbud tas bort och att 7 kap. 3 § helt enkelt utgår ur *Lagen om genetisk integritet*. Paragrafen lyder i sin helhet: ”Ett befruktat ägg får föras in i en kvinnas kropp endast om kvinnan är gift eller sambo och maken eller sambon skriftligen samtyckt till detta. Om ägget inte är kvinnans eget, skall ägget ha befruktats av makens eller sambons spermier.” RFSL konstaterar att den första meningen inte längre heller uppfyller lagstiftarens uttryckta önskemål, då riksdagen den 29 mars 2012 beslutade att ge regeringen tillkänna att även ensamstående kvinnor ges rätt till assisterad befruktning. (Också i detta sammanhang förutsätter RFSL att lagtexten kan tolkas analogt, så att även ensamstående män kommer att ges tillgång till assisterad befruktning.)

Könsneutral föräldraskapspresumtion

I promemorian finns skrivelser om föräldraskap, moderskap och faderskap. Förslaget är att inte göra några konkreta ändringar i *Föräldrabalken* (1949: 381) utan rekommendera att lagstiftningen tolkas analogt. RFSL menar att det inte kommer räcka för att säkra barns rätt till sina föräldrar och sekretessen för föräldrarna.

Lagstiftarens intention måste vara att barn ska ha rätt till sina föräldrar och i promemorian hänvisas också till barnperspektivet. Vi menar att förfarandet kring att fastställa föräldraskap bör göras så enkelt som möjligt för att minimera risken att barn står utan vårdnadshavare och förordar därför en generell könsneutral föräldraskapspresumtion. Vidare föreslår vi en möjlighet att kunna ändra föräldrabeteckning i barns personbild då en av föräldrarna ändrar juridisk könstillhörighet. Detta för att skydda föräldern från att ofrivilligt behöva berätta om sin bakgrund och därmed barnet från en utsatt situation.

När ett barn föds anses den som föder barnet vara barnets mor och faderskap eller föräldraskap fastställs enligt *Föräldrabalken*. Barn som föds inom ett olikkönat äktenskap får automatiskt en far, oavsett hur barnet tillkommit. Detsamma sker inte för ett barn som föds inom ett samkönat äktenskap mellan två kvinnor. Föräldraskapet fastställs då antingen genom ett enklare förfarande hos familjerätten (om barnet tillkommit inom ramen för den svenska sjukvården) eller genom en mer utdragen process om barnet tillkommit genom behandling utomlands eller i privat regi. Ett barn kan idag därför få leva åtminstone sitt första halvår, kanske sitt hela första levnadsår, med bara en vårdnadshavare. Detta eftersom det först inleds en faderskapsutredning, som sedan måste läggas ned innan närståendeadoptionen kan genomföras.

Under det senaste året har en person som ändrat juridisk könstillhörighet från man till kvinna i Storbritannien och sedan flyttat till Sverige som kvinna fått barn med sin kvinnliga partner. Barnet tillkom av medicinska skäl med hjälp av den svenska sjukvården, som genomförde en behandling med de båda parternas egna ägg respektive spermier. Trots att det var helt klarlagt vilka två personer som bidragit med könsceller och trots att dessa är gifta med varandra blev inte den icke-födande modern automatiskt förälder, utan detta krävde ytterligare påskrift hos familjerätten. Hade befruktningen inte skett på sjukhus utan i hemmet är det inte långsökt att tänka sig att partnern hade fått närståendeadoptera sitt eget biologiska barn. När steriliseringskravet nu avskaffas även i Sverige kommer fler liknande situationer att uppstå. RFSL vill därför lyfta vikten av att faderskapspresumtionen i *Föräldrabalken* skyndsamt ersätts av en könsneutral föräldraskapspresumtion. Ett sådant förslag föreslogs redan i SOU 2007:3 *Föräldraskap vid assisterad befruktning*. RFSL vill passa på att åter uppmana regeringen att se till så att denna lagförändring blir verklighet. Betydligt fler personer än endast de som berörs av lagändringen i könstillhörighetslagen berörs av denna lagförändring, men i och med borttagandet av steriliseringskravet har en förändring blivit i det närmaste omöjlig att undvika i förlängningen. Detta då kopplingen mellan juridisk könstillhörighet och könsceller har nu helt och hållet försvunnit.

I föräldraskapsfrågor finns fler på sikt nödvändiga förändringar. Det är inte önskvärt att transmän som föder barn automatiskt utan att tillfrågas blir registrerade som mödrar med sina manliga personnummer, eftersom detta potentiellt kommer att skapa svåra situationer både för förälder och barn. Med rådande skrivningar i lagen kommer detta tyvärr sannolikt att inträffa. Utredaren menar att ”befintliga bestämmelser och principer kan tillämpas analogivis” och att utvecklingen noga ska följas och ”rättstillämpningen av den föräldraskapsrättsliga regleringen i de nya situationer som kan uppkomma” ska följas upp. RFSL vill inskräpa vikten av att sådan uppföljning görs och att berörd lagstiftning ses över i syfte att komma bort från ett otidsenligt språkbruk som skapar problem för den enskilde.

Det är uppenbart att fastställande av moder-, fader- och föräldraskap i grunden är färgat av ett heteronormativt sätt att tänka kring familjebildning. Detta

gynnar inte barnen, som inte får sina föräldrar erkända under sin första tid i livet vilket skapar en otrygghet för alla parter. RFSL förordar därför ett genomgående könsneutralt språkbruk i lagstiftningen på området. Det könsneutrala ordet förälder kan oftast ersätta ”moder” och ”fader” i lagtexter.

RFSL vill också samtidigt lyfta vikten av att personer som redan är föräldrar och ändrar juridiskt kön får möjlighet att ändra uppgifter i barnets personbild. En person som idag ändrar juridisk könstillhörighet och sedan tidigare är förälder kommer vara angiven enligt sin gamla könsidentitet och sitt gamla namn i barnets personbild i folkbokföringen. Detta får svåra praktiska konsekvenser i kontakter med skola, vård och andra myndigheter där barnets uppgifter registreras och tvingar personen att berätta om sin bakgrund för lärare, vårdpersonal och andra. Detta skapar stress och oro hos föräldern/föräldrarna som riskerar trakasserier och ifrågasättanden, vilket knappast kan anses vara till gagn för barnet. Det är därför enligt RFSL:s uppfattning viktigt att folkbokföringsuppgifter speglar den könstillhörighet och det namn som gäller idag om den berörda personen så önskar.

Skadestånd för tvångssteriliseringar

För närvarande pågår ett arbete att samla intresserade som blivit tvångssteriliserade i landet för att inleda en process för att kräva skadestånd för dessa individer. Detta arbete sker i samarbete mellan Diskrimineringsbyrån i Uppsala, RFSL, RFSL Ungdom, FPES och KIM. Helt i linje med vad som skett för tidigare grupper som blivit tvångssteriliserade anser vi att det i hög grad vore önskvärt av regeringen att stifta en tillfällig lag som ger dessa personer möjlighet till ekonomisk ersättning. Ett erkännande av staten i efterhand, genom möjlighet till ekonomisk ersättning, att dessa personer utsatts för ett orättfärdigt ingrepp skulle för många av de berörda personerna vara mycket betydelsefullt och innebära en form av upprättelse.

Ulrika Westerlund
förbundsordförande

Axel Repka
förbundsstyrelseledamot

Maria Sundin
förbundsstyrelseledamot